

گستره اقتصاد اسلامی

گردآورنده:

دکتر حسن سبحانی

تهران

۱۳۹۱

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: سبحانی، حسن، ۱۳۳۲-
عنوان و نام پدیدآور: گستره اقتصاد اسلامی / گردآورنده حسن سبحانی،
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز
تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: شش، ۶۶۲ ص.؛ جدول، نمودار.
فروست: «سمت»؛ ۱۶۰۸. اقتصاد؛ ۶۰
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۰-۷۸۴-۲. ۱۲۰۰۰۰ ریال.
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Hassan Sobhani. The Domain of Islamic Economics.
یادداشت: واژه‌نامه.
یادداشت: کتابخانه‌ها همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع: اقتصاد و اقتصاد
شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و
توسعه علوم انسانی
رده‌بندی مکرر: ۳۹۱ گ ۵ س ۲ / ۲۳۰ / ۲۲ BP
رده‌بندی دی‌بی: ۹۷/۴۸۱
شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۱۱۱

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

گستره اقتصاد اسلامی

دکتر حسن سبحانی (استاد دانشگاه تهران)

ویراستار: عذرا قبله‌ای

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۱

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ: مهر (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و در صورت نوسان و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۴۶۲۵۰

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش یا
عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبتنی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبانی و سائلمین علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمان مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۳/۱۲/۶۳ سیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به نام «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان مجتهد و دلسوز در زمینه مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تدوین و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پسر راه انداخته و یادآورهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این کمکهای دریغ نوزند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته های علوم اقتصادی در مقطع کارشناسی ارشد، به عنوان منبع اصلی درس «موضوعات انتخابی در اقتصاد اسلامی» به ارزش ۳ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، علاقه مندان به مباحث اقتصاد اسلامی و سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با ارسال انتقادهای پیشنهادی اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه

مقدمه

۱

پیشگفتار

۶

مقدمه

بخش اول: در جست‌وجوی رویکردی دیگر

۱۳

فصل اول: زمینه‌ها، رتبه‌ها، دین و اقتصاد

۳۳

فصل دوم: چرا اقتصاد اسلامی مهم است؟

۵۲

فصل سوم: اسلام و نظم اقتصادی

۷۰

فصل چهارم: «نهاد»ها و «سعیار»ها در نظام اقتصادی اسلام

بخش دوم: ماهیت اقتصاد اسلامی و روش‌شناسی آن

۱۱۱

فصل اول: آموزه‌های اقتصاد اسلامی و روشهای کشف آنها

۱۴۷

فصل دوم: تعریف علم اقتصاد اسلامی و قلمرو آن

۱۷۳

فصل سوم: روش‌شناسی اقتصاد اسلامی

۱۸۲

فصل چهارم: نظریه‌پردازی در اقتصاد اسلامی

بخش سوم: اخلاق و اقتصاد

۲۰۵

فصل اول: جمع اخلاق و اقتصاد در اسلام

۲۱۱

فصل دوم: رفتار اقتصادی و عواطف اخلاقی

۲۴۴

فصل سوم: نگاهی به اقتصاد بازار از دریچه اخلاق

بخش چهارم: توسعه و اسلام

۳۲۹

فصل اول: تبیین الگوی توسعه اقتصادی در اسلام از طریق شبیه‌سازی ...

صفحه	عنوان
۳۴۰	فصل دوم: اسلام و توسعه
۳۵۸	فصل سوم: سه قضیه اصلی در توسعه نیافتگی و اسلام
۳۶۳	فصل چهارم: اندیشه توسعه در منظر امام علی (ع)
بخش پنجم: بررسی مقایسه‌ای بهره و ربا	
۳۸۷	فصل اول: بهره و نقد توجیهات آن
۴۰۷	فصل دوم: تفاوت ربا و بهره بانکی
۴۲۱	فصل سوم: بهره بانکی همان رباست
۴۴۹	فصل چهارم: حرمت بهره و ربا، دیدگاه مقایسه‌ای
بخش ششم: پول و بانکداری اسلامی	
۴۷۳	فصل اول: بررسی و نقد نظریات برخی از اندیشه‌وران اسلامی درباره ...
۵۰۵	فصل دوم: آثار جبرگزینی نظام سارکت به جای نظام بهره
۵۳۶	فصل سوم: مشکلات بانکداری اسلامی و راه‌حل آنها
بخش هفتم: مال و تأمین اجتماعی	
۵۷۳	فصل اول: ملاحظاتی در مفاهیم و نقش مالیات در اقتصاد اسلامی و اقتصاد متعارف
۶۰۶	فصل دوم: برآورد خمس ارباح مکاسب کشور به عنوان یکی از منابع مالی اسلامی
۶۳۵	فصل سوم: موارد مصرف وجوه بیت‌المان و سیاستهای مال
۶۶۰	واژه‌نامه

پیشگفتار

آنچه به عنوان اقتصاد اسلامی مطرح و در حال توسعه است نسبت به بسیاری از معارف و علوم بشری سابقه و عمر کمی دارد که در خوش‌بینانه‌ترین برآوردها سابقه آن را می‌توان نیم قرن دانست. البته در دین مبین اسلام و به خصوص در مباحث فقهی آن در خصوص برخی عبادات و عقود و ایقاعات مطالب بسیاری از جمله زکات خمس مضاربه، مزارعه، جعاله، شفعه، احیای موات و ... آمده است که اتفاقاً در خصوص آنها مباحثات و مباحثات بسیاری وجود دارد، لیکن این موارد مقدماً تحت عنوان اقتصاد مطرح نشد یا اگر هم مطرح شده باشد به لحاظ قرابت با آنچه اصطلاحاً به اقتصاد مشهور است؛ اما در پنج دهه اخیر کتب و مقالات و رساله‌هایی در باره اقتصاد اسلامی نوشته شده است که تعداد آنها قابل ملاحظه است و جالب اینجاست که تعدادی از این مکتوبات محصول مطالعات سامان‌دهی شده برخی از سازمانهای پژوهشی هستند که بیانگر تلاش برای بالابردن کیفیت این مکتوبات است. امروز در خصوص اقتصاد اسلامی علاوه بر کتابها و مؤسسات پژوهشی مجلاتی با درجه علمی پژوهشی منتشر می‌شود و تعداد قابل اعتنایی از دانشجویان دوره‌های دکتری علوم اقتصاد می‌توانند مقطع کارشناسی ارشد، رساله‌ها و پایان‌نامه‌هایشان را در این زمینه می‌نویسند. همچنین سایت‌های بسیاری در فضای مجازی وجود دارد که از اقتصاد اسلامی و ترویج آن ارتباط با آن حکایت دارند.

هرچند مجموعه آنچه به آن اشاره شد می‌تواند نویدبخش علاقه‌مندان به اقتصاد اسلامی برای مواجهه بودن با فضایی امیدوار و رو به رونق در این باب باشد لیکن آنچه از ماهیت مطالعات اقتصاد اسلامی برمی‌آید آن است که به رغم گذار

پنجاه ساله‌ای که در این ارتباط وجود دارد هنوز هم بسیاری از امهات و حتی اولیه‌ها در اقتصاد اسلامی مورد وفاق بین علما و دانشمندان نیست و ضرورت دارد که در خصوص آنها پژوهش و تأمل شده تا با وضوح و روشنی حاصل از مطالعات و تحقیقات تسریع در روند امور ایجاد شود؛ برای مثال در مذاکرات خصوصی یا در عرصه اجتماعات گروهی، با علاقه‌مندانی به اقتصاد اسلامی مواجه می‌شویم که در عامی بودن یا نبودن، علم بودن یا مکتب بودن آن یا در ماهیت مکتب یا نظام بودن آن پرسش دارند و از فحوای کلام و مکتوب آنان این دغدغه و نگرانی استنباط می‌شود که چگونه با مطرح شدن مباحثی در اقتصاد اسلامی، مطرح کنندگان نتوانند مطالب مطروحه را در مواجهه با محتوای تئوریک دانش اقتصاد مقایسه و برتریهای آن را اثبات کنند و در نتیجه این عجز، به اسلام لطمه وارد شود. البته در ذهنیهایی دیگری این مآهیم نیز مطرح است که اصولاً علم اقتصاد جهان‌شمول است و دلیلی ندارد و اصولاً نیازی به مکتب نیست که ما از اسلام که برای آبادانی آخرت انسان مأموریت دارد توقع داشته باشیم که در خصوص اقتصاد که مقوله‌ای فنی و مهندسی است و با ادبیات حداقل دویست ساله غنی‌ای غنیایی می‌شود اظهار نظر نماید. از سوی دیگر علاقه‌مندانی با رویکردی متفاوت وجود دارند که معتقدند اقتصاد اسلامی قابلیت‌های لازم را برای مطرح شدن و جایگزینی برخی از دروس متعارف اقتصاد دارد که می‌تواند در قالب مجموعه دروس تکمیلی حتی محتوای آن به لحاظ کمی تشکیل یک دوره کارشناسی یا کارشناسی اقتصاد اسلامی را دربر می‌گیرد مطرح و اجرایی شود. به عبارت دیگر فائلین به وجود و تالیف این معارف اقتصاد اسلامی طیفی از تمایلات را به لحاظ شدت و ضعف تشکیل می‌دهد که نمی‌توان نسبت به استدلالات و مخالفت‌های آنان بی‌عنایت بود.

صرف نظر از اینکه در محیط‌های آموزشی و برنامه‌ریزی درسی در چه عرصه این رویکردهای جدی به آموزش اقتصاد اسلامی چه می‌گذرد، آنچه قابل اعتنا می‌باشد آن است که هر فرد حقیقی یا در مواردی حقوقی که در خصوص اقتصاد اسلامی سخن می‌گوید یا استدلال می‌نماید و یا مکتوباتی تدارک می‌بیند در واقع

ذهنیت و یافته‌های علمی خود را ترویج می‌کند و به عرصه بررسی و نقد می‌گذارد و به همین دلیل هم می‌توانیم در مجموعه ادبیات موجود با تلقیها و رویکردهای متفاوتی نسبت به ماهیت و چیستی موضوعات، سیاستها و دغدغه‌های اقتصاد اسلامی مواجه شویم و این برای شرایط حاکم بر اقتصاد اسلامی طبیعی است زیرا در دوران تکوین تکامل خود به سر می‌برد.

آنچه در گزاره اخیر آمد اگر در مراحل پژوهش و تحقیقاتی قرار داشته باشد، به لحاظ اجرایی هم دغدغه و نگرانی ایجاد نمی‌کند، زیرا اصولاً اجرایی نمی‌شود لیکن هنگامی که می‌خواهیم تحت عنوان اقتصاد اسلامی آموزش بدهیم آنگاه این مسئله مطرح می‌شود که کدام برداشتها یا یافته‌های تحقیقی را در اختیار دانشجویان قرار بدهیم. حتی در این مرحله هم متناسب با مقاطع تحصیلی کار از سهولت به صعوبت می‌گذرد. معنی درستی که در دوره کارشناسی به معنای واقعی بیان مطالبی تحت عنوان اقتصاد اسلامی - صورتی که وفاق حداقلی بر آنها نباشد - کار مشکلی است در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری یا در حوزه‌های علمیه برای آنان که دروس خارج را می‌گذرانند. موضوعات و صعوبت مقاطع پایین‌تر تحصیلی برخوردار نیست. به هر حال، بر آن هستیم که دانشجویانی را تربیت کنیم که تلقی نسبتاً مشترکی از مسائل و ماهیت و موضوعات اقتصاد اسلامی داشته باشند. وقتی در آن مسائل و موارد اختلافات غیر قابل عینی محض رجوع داشته‌باشند بدیهی است که به لحاظ ترویج مطالب آموزشی با محدودیت و تنگنا مواجه می‌شویم. شاید ذکر برخی از مطالب به گونه‌ای ملموس‌تر و ارتباطی‌تر در این ارتباط بی‌فایده نباشد. تحقیق در اقتصاد اسلامی موجباتی را سبب شده است که به موجب آن عده‌ای از دانشمندان و اقتصاددانان علاقه‌مند شده‌اند در خصوص طرح‌ترین نظریه‌های رایج در اقتصاد نظیر نظریه رفتار مصرف‌کننده یا نظریه بنگاه و ... نظریه دین اسلام مطالبی را بنویسند. حاصل کوششهای ارزشمند صاحبان این رویکرد ما را با مجموعه‌ای از ادبیات در اقتصاد خرد یا اقتصاد کلان و ... مواجه کرده است که با نظریه‌های متعارف در علم اقتصاد به بررسی و تحلیل مفاهیم و ایده‌ها یا فعالیت‌های

مذهبی (همچون فعالیت وقف) پرداخته‌اند؛ یعنی مبانی تئوریک و حتی در مواردی قالبهای نظری مورد استفاده در خدمت تحلیل مفاهیم و باورها و ایده‌های مذهبی به کار گرفته شده است. از سوی دیگر گروهی از محققان و اساتید اقتصاد اسلامی با باور به اینکه اقتصاد اسلامی علم به معنای متعارف کلمه (علم تجربی) نیست بر آن هستند که اسلام مکتبی است که به انسان کمک می‌کند چگونه به اهداف انسانی خودش همچون عدالت دست یابد و اقتصاد اسلامی در واقع مجموعه تمهیدات و تدابیری است که اقتصاددانان یا حتی سیاست‌گذاران اتخاذ می‌کنند تا شرایط نامساعد را به مصلحت تبدیل کنند و امکانات و ابزارهای لازم را برای زندگی انسانی در اختیار بگذارند. اینان در واقع اقتصاد اسلامی را مجموعه‌ای از سیاستهای اقتصادی تلقی می‌کنند. اقتصاددانان دیگری هستند که بر آن‌اند اقتصاد اسلامی در حقیقت همان نظام اقتصادی اسلام است و چون نظام اقتصادی را به منزله ساز و کارهای مدیریتی اقتصاد معرفی می‌کنند تلاش کرده‌اند تا در قالب ادبیات رایج روح (انگیزه)، شکر و معرفت نظام اقتصادی اسلام را تبیین و معرفی کنند.

کم نیستند اقتصاددانان و محققانی که اقتصاد اسلامی را در مباحث پول و بانک و همچنین ربا و بهره مورد مطالعه قرار داده‌اند و حجم مطالعات منتشر شده آنان به اندازه‌ای است که برای کمتر آشنایان به این حوزه معرفتی القای این شبهه را کرده‌اند که اقتصاد اسلامی همان بانکداری اسلامی است. این دو به لحاظ مضمون مترادف هم قلمداد می‌شوند. بدیهی است که انتظار داشته باشیم که این مجموعه از دانشمندان هم در مباحث مربوط به پول، بانک، ربا، بهره، تسهیلات، نسیه‌فروشی و ... مکتوبات و دیدگاههای متفاوت از هم ارائه کرده‌اند و از طریق آنها ادبیات موجود را تقویت کرده و ارتقا بخشیده‌اند.

به تدریج که در زمان به جلو می‌آیم ظهور توأم با برکت علایت الهی را در اقتصاد اسلامی مشاهده می‌کنیم که در عرصه‌های توسعه اقتصادی و ارتباط آن با دین تحقیق کرده یا در خصوص ارتباط بین اقتصاد و اخلاق بحث می‌کنند. روش‌شناسی اقتصاد اسلامی و تلاش برای تعیین رویکردها در ادراک ماهیت و

چیستی اقتصاد از جمله تلاشهای متأخر در ادبیات اقتصاد اسلامی است که انصافاً نویددهنده آینده پررونق‌تر علمی برای این شاخه از معارف مورد نظر اسلام و پراهمیت در زندگی انسان است.

کنکاش در ادبیات موجود ما را با واقعیت مفصل‌تری نسبت به برخی از شاخه‌های مذکور مواجه می‌سازد و آن هم ادبیات تولیدشده درباره اقتصاد بخش عمومی - مالیه عمومی و کالاهای عمومی و اصولاً دولت و نقش و اهمیت آن در اقتصاد است. در خصوص خمس و زکات هم تحت عنوان مالیاتهای اسلامی مطالب زیادی نوشته شده است و با استفاده از الگوهای ریاضی به تخمین حجم مبالغی که از دریافت اجتماعی و کامل خمس و زکات متوجه حاکمیت اسلامی می‌شود پرداخته شده است. بدین است علاوه بر محورهای مطروحه که در حول و حوش خود تدوین و تحقیق مطالب بسیار را موجب شده‌اند در عرصه‌های دیگری همچون محیط زیست یا حقوق بنگار و اقتصاد و حقوق و ... هم علاقه‌مندان به اقتصاد در حال بررسی و تتبع هستند به نحوی که این امیدواری وجود دارد طی ده سال آینده محورهای مشخص‌تری را از نتایج مطالعات آنها به طبقه‌بندیهای فوق بیفزاییم.

حسن سبحانی

WWW.KELAM.PERSIAN

مقدمه

این کتاب لزوماً در بردارنده همه موضوعاتی که تاکنون تحت عنوان «اقتصاد اسلامی» منتشر شده نیست بلکه صرفاً حاوی موضوعات و مکتوبات منتخبی است که در حوزه و قلمرو اقتصاد و اسلام مورد پژوهش قرار گرفته و بیانگر ظرفیت و قابلیت فراوان اقتصاد اسلامی برای مطالعه و تأمل و کنکاشهای دقیق معطوف به موضوعات اقتصادی است.

بدون تردید همه‌ی آن‌طور که محتوای مطالب مطرح شده در این کتاب نیز نشان می‌دهند امروزه اقتصاد اسلامی در مباحثی همچون روش‌شناسی، ماهیت و چیستی اقتصاد، نظام اقتصادی توسعه و اسلام، اخلاق و دین، بهره، پول و بانک، و بالاخره مالیه و تأثیرات تأمین اجتماعی از آرای استعداد فراوانی برای تحقیق و آموزش در سطوح و مقاطع تحصیلات تکمیلی، دانش‌آموزی و حوزه‌های علمیه است و مقالات منتخب می‌توانند در حکم نمونه‌هایی از کارهای مناسب و مفید پژوهشی محسوب شوند و زمینه‌هایی را برای مطالعات بعدی، لایحه‌مندان تدارک بینند.

مطالب کتاب گستره اقتصاد اسلامی از آن جهت عنوان «اقتصاد اسلام» ارائه شده‌اند مجزا و جداگانه است و ما ترجیح داده‌ایم موضوع به‌کارگیری نظریه‌های اقتصادی متعارف در مفاهیم و رفتارهای دینی و اسلامی، در قالب و عنوان «اقتصاد اسلام» و البته نه در این مجموعه، مطالعه شود.

با توجه به تنوع قابل‌تقدیری که در پژوهشها و مکتوبات اقتصاد اسلامی وجود دارد و با عنایت به ضرورت داشتن متون درسی کمتر برخوردار از روش‌های متراحم و در عین حال لزوم فراهم کردن مجاری مناسبی برای رسیدن تلقیهای مختلف به دانشجویان و همچنین به منظور تقویت متون درسی، این‌گونه به نظر

می‌رسد که شاید در مقاطع تحصیلات تکمیلی باید جریاناتی از اندیشه‌های متفاوت را بر روی دانشجویان گشود و به آنها فرصت داد تا ضمن آشنایی با این مطالب به گستره و عمق ادیبانی که تولید شده یا موضوعاتی که قابل تحقیق و تولید شدن است وقوف و آگاهی یابند و از این طریق انگیزه‌ها و جهت‌های لازم را برای تقویت مقالات فعلی توسط خودشان استنباط نمایند. وارد کردن دانشجویان به عرصه‌های باز و گشوده معرفتی در موضوعات مختلفی که در فضای اقتصاد اسلامی وجود دارد و حقیقت دادن قدرت مانور و انعطاف و نوآوری و پژوهش در اقتصاد اسلامی است که می‌تواند منشا تحولات ژرف در سالها و دهه‌های آتی شود و از پیامد آن متخصصان و اندیشمندان تربیت شوند که نهال نوپای اقتصاد اسلامی را هم تقویت و آبیاری و هم پالایش نمایند.

کتاب *گستره اقتصاد اسلامی* با همین اهداف آماده شده است. اینجانب کوشیده‌ام نمره سالهای طلایی تلاش «موضوعات انتخابی در اقتصاد اسلامی» را در دوره‌های متوالی کارشناسی ارشد در دانشگاه تهران در قالب کتابی بریزم که حاوی ویژگیهای ذیل باشد:

۱. مطالب کتاب صرفاً به یک یا چند نفر از نویسندگان معطوف نشود و حاصل کوششهای تعداد نسبتاً زیادی را دربر بگیرد.
۲. از بین موضوعات مشترک تلاش شود مقاله یا مطالبی انتخاب، گزینش، حذف یا اضافه شده و در یک زنجیره منطقی از مباحث یا موضوعات که حاوی مطالب عمده‌تر و محققانه‌تری در موضوع باشد و بدیهی است این به معنای تحقیقی نبودن آنچه در اینجا گزینش نشده نیست.
۳. مجموعه ادبیات موجود در هفت بخش عمده با عناوین: بررسی وجودی رویکردی دیگر، ماهیت اقتصاد اسلامی و روش‌شناسی آن، اخلاق و اقتصاد اسلامی، اسلام، بررسی مقایسه‌ای بهره و ربا، پول و بانکداری اسلامی و مالیه و تأمین اجتماعی، پس از دخل و تصرف اندک ولی لازم آورده شود. به گونه‌ای که حاصل کار را بتوان *گستره اقتصاد اسلامی* نامید، کوشیده‌ایم که از عمده‌مطالبی که تاکنون در ادبیات اقتصاد اسلامی تحقیق و پژوهش شده محوری یا نشانه‌ای را در این کتاب

به عنوان صرفاً علامت یا نماینده‌ای از مطالب بسیار این حوزه ذکر کنیم و هدف، صرفاً آشنا شدن دانشجویان با نمونه‌ای از کارها در موضوعات مشخص اقتصاد اسلامی بوده است.

اگر گستره اقتصاد اسلامی بتواند به محققان و دانشجویان و طلاب این معرفت این پیام را برساند که امروز چشم‌اندازها و مناظر عمده‌ای ذیل عبارت اقتصاد اسلامی وجود دارد که در بخشهای عمده این کتاب مذکور است و جا دارد محققان محترم به جای آموزش و تحقیق در اقتصاد اسلامی به طور مشخص تر و تخصصی تر ضرورت هر هشتاد و نه عنوانین و بخشهای معین شده را یادآور شوند، به رسالت خود نائل شده است. گستره اقتصاد اسلامی تلاش دارد ظرفی حاوی صرفاً نمونه‌هایی از پژوهش در اقتصاد اسلامی باشد و البته ظرفی که از همه موضوعاتی که تاکنون به نحوی مورد بررسی قرار گرفته و در طبقه‌بندیهای موجود جایابی شده‌اند نمونه‌ای در آن وجود دارد. گستره اقتصاد اسلامی صرفاً یک چشم‌انداز است و بر آن است تا قلبهای پردغدغه علاقه‌مندان را با ارتقای رویکرد دیگری در دانش اقتصاد که معطوف به دین مبین اسلام است، می‌دور کند.

۴. نقش اینجانب در فراهم کردن این مجموعه پس از اجازه گرفتن از کسانی که مطالبشان را انتخاب و مورد استفاده قرار داده‌ام ویراستاری علمی مطالب بوده است بدین ترتیب که با مطالعه دقیق مطالب و کتب و انتشاراتی که در زمینه‌های مختلف اقتصاد اسلامی وجود داشته است و تحلیل دادن طبقه‌بندی‌ای که حاصل سالها تدریس و تمرین است، مقالات و مطالب منتخب را بران ساختار هر یک از آن طبقه‌بندیها گزینش کرده و مطالب تکراری را حذف و مطالبی را که ضرورت ایجاد می‌کرده، افزوده‌ام و عناوین مقالات و کتبی که مطالب جدیدی را منتشر کرده‌اند اضافه کرده‌ام. تلاش کرده‌ام یک کتاب درسی مفید برای دانشجوین مقطع کارشناسی ارشد اقتصاد برای درس «موضوعات انتخابی در اقتصاد اسلامی» فراهم آورم. امید که کاستیهای متصور در احاطه اینجانب بر همه مطالب منتشر شده و گزینش برخی از آنها و ارجاع و توصیه به مطالعه برخی دیگر، حداقل مطالب و مقالات مفید مذکور نیفتاده را در این مجموعه رقم زده باشد. مقوله‌ای که ضمن

عذرخواهی از محققان محترم اقتصاد اسلامی جای جبران آن در چاپهای بعدی محفوظ و عملیاتی است. ضمن اینکه باید از محققان و اساتید محترمی که از مطالبشان استفاده کرده‌ام از حیث کاستیهایی که احتمالاً در حذف یا اضافه کردن به مطالبشان و یا تلخیص آنها ذهنشان را بیازارد عذرخواهی کنم و با عنایت به این موارد مسئولیت کاستیهای این مجموعه با اینکه به نام پدیدآورندگان اصلی آن منتشر شده بر عهده اینجانب است.

بر اینجانب فرض است از عنایت و اجازت و مرحمت کلیه اساتید محترم و محققان ارشد و دانشمندان کتب و مقالات و مجلاتی که اثرشان و نامشان در گستره اقتصاد اسلامی آمده است تشکر، قدردانی و سپاسگزاری کنم و متذکر شوم که اهتمام من در این مجموعه شنیدن آن حلقه‌های ارزشمند و مباحث عالمانه صرفاً با حضور و تولید حلقه‌ها به سرانجام می‌رسید و اگر اولیها نبودند چنین کاری هم متصور نبود لذا این اثر را حقیقتاً از آن همه پدیدآورندگان محترم مذکور در این کتاب است و ان شاء الله آنان در رویداد معارف اقتصادی اسلام مأجور هستند.

شاید خالی از فایده نباشد که یادآور شوم در بعضی از دانشگاههای دنیا و به خصوص در موضوعاتی که جدید یا درسی مطالب بحث‌انگیز و مورد مباحثه است نوشتن کتابهای درسی که مطالب آن از مقالات مرتب‌نویسندگان و اساتید محترم فراهم آمده باشد تحت عنوان Hand book یا عنوان دیگر متعارف و مرسوم است و گستره اقتصاد اسلامی هم در واقع با الگوبرداری از همین روش سیاق آماده شده است. امیدوارم در سالهایی نه‌چندان دور، حتی در شاخه‌های نفعی هر یک از موضوعات مذکور در این کتاب آن‌قدر کتاب و مقاله و تالیف مفصل داشته باشیم که کار تدارک Hand book های دیگر را برای کسانی که می‌خواهند گام‌های بعدی این نخستین گام را بردارند از سهولت بیشتری برخوردار سازد.

حسن سبحانی

دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران

آبان‌ماه ۱۳۹۰